

MAINHARDT

BUTLLETÍ DE L'ASSOCIACIÓ D'AMICS DE MAINHARDT

Apartat de correus - 26
12570 - ALCALÀ DE XIVERT
PAÍS VALENCIÀ

DIRECTOR

Joaquim Arnau i Vallina

Director adjunt i cap de redacció

Joan-V. Sanz i Sancho

CONSELL DE REDACCIÓ

Angelika Medem Medem
Rosa Taus Martínez
Mn. Joaquim Iturat
Jorge Julve Torres
Emilio Encinas Pierna
Vicente Guillamón Espallergues
Anna Sanz Taus
Maria Sanz Taus

PORTADA:

JOAN SANZ SANCHO

La redacció respecta la llibertat d'expressió.

La responsabilitat de les opinions publicades és de qui signa l'escrit.

La redacció es reserva el dret d'acur-sar el text per motius de compagina-ció.

Tots els originals hauran d'anar sig-nats per l'autor/a, encara que pu-guen aparèixer amb pseudònim.

La redacció haurà de conèixer l'adreça i DNI dels autors o autores del text.

Es podran reproduir totalment o par-cial els treball publicats a la revista MAINHARDT, sempre que tinguem autorització escrita de la redacció de la revista.

IMPRIMEIX: JORDI DASSOY

TIRADA: 1.200 exemplars

DIPÒSIT LEGAL: CS-375/88

ISBN: 1132-3353

SUMARI

EDITORIAL. DES DEL NOSTRE CADAFAL.....	4
ÈXIT TOTAL DE LA IV FIRA DE LA TOMATA DE PENJAR Anna Barceló Cucala	5
LES NOSTRES RECEPTES	
Anna Barceló Cucala	8
EL PALMISSÓ I EL SEU ÚS A LES FÀBRIGUES DE CLIM Ana Cherta Val	10
BRUÑO AMPLIA LA COCTELERA AMB DOS NOUS LICORS Anna Barceló Cucalà	13
EL MÓN DE LA TOMATA VIST PER JUAN JOSÉ TRONCHO Joan Sanz Sancho	14
TREBALLS DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ AL CASTELL DE XIVERT DURANT LA CAMPANYA DEL 2016 Anna Viciach i altres.....	18
CASTELL DE XIVERT I SANTA LLÚCIA. COMPARTINT EL NOSTRE PATRIMONI Rafael Ronchera Lores	21
PRESENTACIÓN DE LA NUEVA ASOCIACIÓN XIVERT HISTÒRIC María Vidal Sospedra	22
ASOCIACIÓN DONA GASPATXERA, DE AMAS DE CASA María Vidal Sospedra	24
GALERIA / AVUI PRESENTEM: MARI CARMEN TRAVER Redacció	26
ENTREVISTA A GUILLERMO TIMONER OBRADOR Antonio Mir Marqués	28
EL C.F. ALCALÀ 2016/17, TOT I EL FLUIX PRIMER TERÇ DEL CAMPIONAT EN PREFERENT, MEREIXIA MÉS Redacció. Comentaris Gerardo Salvador	31
BENJAMÍ A DEL C.F. ALCALÀ Redacció	34
ENTREVISTA A PEDRO BARCELÓ Soumaiya El Hamri	36
1a TROBADA D'ENTITATS CULTURALS DEL MAESTRAT. DECLARACIÓ DE XERT.....	40
PROGRAMA DE FIESTAS POR LA PROCLAMACIÓN DE DOÑA ISABEL 2a COMO REINA CONSTITUCIONAL DE ESPAÑA	42
EN MEMÒRIA DE RICARDO CARDONA SALVADOR, EMPRESARI DEL SECTOR TÈXTIL I FILL DEL POBLE Redacció	44
RECORDEM DON RICARDO CARDONA Enriqueta Roda i Amparo García	46
NUEVOS VECINOS EN ALCOSSEBRE José Luis Esteller	49
LA TRADICIÓ ORAL A ALCALÀ DE XIVERT: EL LLOP Francisco Roures Sanz	50
LES MALES COLLITES Aureli Puig Escoí	54
LA QUINTA DEL 43 Redacció	55
I SI DEIXEM D'ENSENYAR? CREACIÓ LLIURE A L'AULA María Sorlí Fresquet	58
PER FI ESTRENEM PÀGINA WEB Redacció	60
GASPATXERES PEL MÓN. UN PASSEIG PER BERLÍN AMB JOANA TRAVER Anna Sanz Taus	62
UNA VESPRADA DE DIUMENGE AL CINEMA REX Tica Martí	65
CAPICORB 46 AÑOS DESPUES: CRÓNICA DE UN REENCUENTRO José Luis Esteller Albert	69
QUÈ ENS ESTÀ PASSANT? Francisco Arnau Vilaplana	72

LA TRADICIÓ ORAL A ALCALÀ DE XIVERT: EL LLOP

FRANCISCO ROURES SANZ

La presència del llop al Baix Maestrat i més concretament per les rodalies del terme municipal d'Alcalà de Xivert és tan llunyana que cal buscar en hemeroteques i arxius per tal de poder conèixer, amb prou aproximació, quan desaparegueren definitivament el últims exemplars d'aquest temut i mitificat animal.

Quatre segles després de la seua total aniquilació queden encara, en la memòria popular i en la tradició oral, algunes referències que recorden la seua presència del llop al municipi. Tractaré, breument, de donar a conèixer quines són les escasses referències que existeixen, de quin tipus i quins són els orígens per tal que no es perguen definitivament i almenys en quede alguna constància.

EL LLOP

En la tradició antiga, el llop representava l'enemic de l'home. Era voraç, ràpid, astut i invencible.

En l'època dels ibers era adorat i el representaven en diferents manifestacions artístiques, sempre com a símbol del valor i la immortalitat.

La mala imatge del llop té el seu origen a l'edat mitjana quant l'home es torna l'amo de totes les espècies de caça, incloses aquelles de les quals s'alimenta el llop. D'aquesta manera els llops entraran en competència amb l'home per la subsistència i començaran a atacar el ramats de bestiar domesticat. Es guanyaran l'enemistat de l'ésser humà. Començarà llavors una lluita a mort on, per desgràcia, el llop ha tingut sempre totes les de perdre. Naix a partir d'aquesta època una obsessió per la seua aniquilació total.

El caràcter maligne, en la creença popular, l'ha fet protagonista d'un variat folklore terrorífic i de contes infantils on persegueix persones i animals, i terroritzen pobles sencers. Per tot això ha estat estigmatitzat com a cruel i assassí sense escrúpols.

EL DEVORADOR D'HOMES

L'11 de juny de 1838, es troben «*las reliquias ó restos del cadáver que ha degollado y en parte devorado por un lobo a las diez de la mañana de hoy...*». Pertanyen a la xiqueta de set anys Juliana Cortilla Fandos. El 7 d'agost de 1838, localitzen les restes «*que no se comieron los lobos [...] y se dijo ser el de Cosme Tarrega Celma*», un xiquet de tretze anys. Deu dies després, el 17 d'agost de 1838, s'enterra el cadàver de Josep Sanz Lluís. El 24 d'agost de 1838 diu que Tomasa Laloma Martínez «*fue degollada por un lobo en la heredad de sus padres llamada la Coma y cuasi a la vista de los*

mismos». Tenia catorze anys. El 13 de setembre de 1838, una nova víctima de deu anys, Francesca Sanmartí Gracià, «*fue degollada por un lobo en el barranco de les Ferreres*».

Totes aquestes referències d'atacs a persones en especial a xiquets, no corresponen a víctimes locals. Aquest sonat episodi va succeir el segon quart del segle XIX a la veïna comarca dels Ports, en un episodi que es conegut com "El llop blanc dels Ports"¹.

Notícies com aquestes no feien res més que nodrir encara més la mala fama del llop. A tot això, els cecs, encara en traïen bon benefici exagerant els successos en les seues cobles i romanços quan eren contades per les places dels pobles propers i escoltades ben atentament per una població inculta, famolenca, sotmesa i atemorida.

Però la veritat és que el llop fuig sempre que pot de l'home i prefereix els herbívors, però com a depredador oportunista, pot arriscar-se més quan no troba preses per alimentar els llobatons. Amb la necessitat imperiosa de criar les llopades no és d'estranyar que tractara de trobar aliment prop dels pobles, atrets pels recursos que els oferien. De manera semblant com passa, avui dia, amb els senglars i les raboses que s'arrisquen per rebuscar en les deixalles dels barris i les urbanitzacions properes als camps i zones boscoses.

ELS ÚLTIMS LLOPS AL TERME D'ALCALÀ

Si bé és cert que el successos anteriors podrien haver passat al nostre municipi, aquests degueren haver ocorregut molt de temps enrere, perquè els darrers exemplars de llop varen ser caçats i morts a principis del segle XVII, quasi dos-cents anys abans d'aquests fets².

La pressió humana sobre el territori i en especial a les zones de la costa serien les principals raons per les quals el llop va desaparèixer més prompte d'aquests voltants. A mitjans del segle XIX encara hi havia individus que feien la vida per les muntanyes de Terol i Castelló, però ja no consta cap referència documental a la zona del Baix Maestrat³.

El darrer llop mort a la província de Castelló fou caçat al terme de Morella l'any 1987, possiblement provinent de la Serralada Ibèrica.

Tot el referenciat anteriorment és per a donar-nos una idea del llunyà que està de la memòria col·lectiva de la gent del municipi l'animal en qüestió i del difícil que pot resultar trobar referències, de qualsevol tipus, que tinguen a vore amb el llop.

Segons la documentació del Consell de Castelló de la Plana i l'estudi fet a partir de les dades que analitza Manuel Rosas Artola, es pot considerar el terme d'Alcalà de Xivert com a territori de cria i de caça del llop. Entre els anys 1568 i 1619 s'hi comptabilitzen la caça i la mort de 9 llops i 4 ventrades a mans dels llobaters.

Entre les partides que nomena la documentació aportada per l'estudi i que apareixen com a zones on habitaven alguns del llops caçats cal nomenar les següents partides del terme municipal d'Alcalà de Xivert: Almedíxer, la Pedrera i la Cova de per la Mar. Aquesta última no coincideix avui dia amb cap partida de les conegudes però podríem situar-la possiblement dins la Serra d'Irta ja que altres exemplars varen ser caçats al terme de Peníscola i per tant dins la serra. Pel que fa referència a la partida nomenada com a la Pedrera tampoc podem situar-la, avui per avui, en desconèixer quina part del terme s'anomenava així en l'esmentada època. La partida nomenada com a Almedíxer és prou coneguda, ja que aquesta denominació es manté avui en dia i correspon a un dels antics llogarets desapareguts en època medieval, amb Carta de Població pròpia, i situada geogràficament entre els termes de Torreblanca i les Coves de Vinromà.

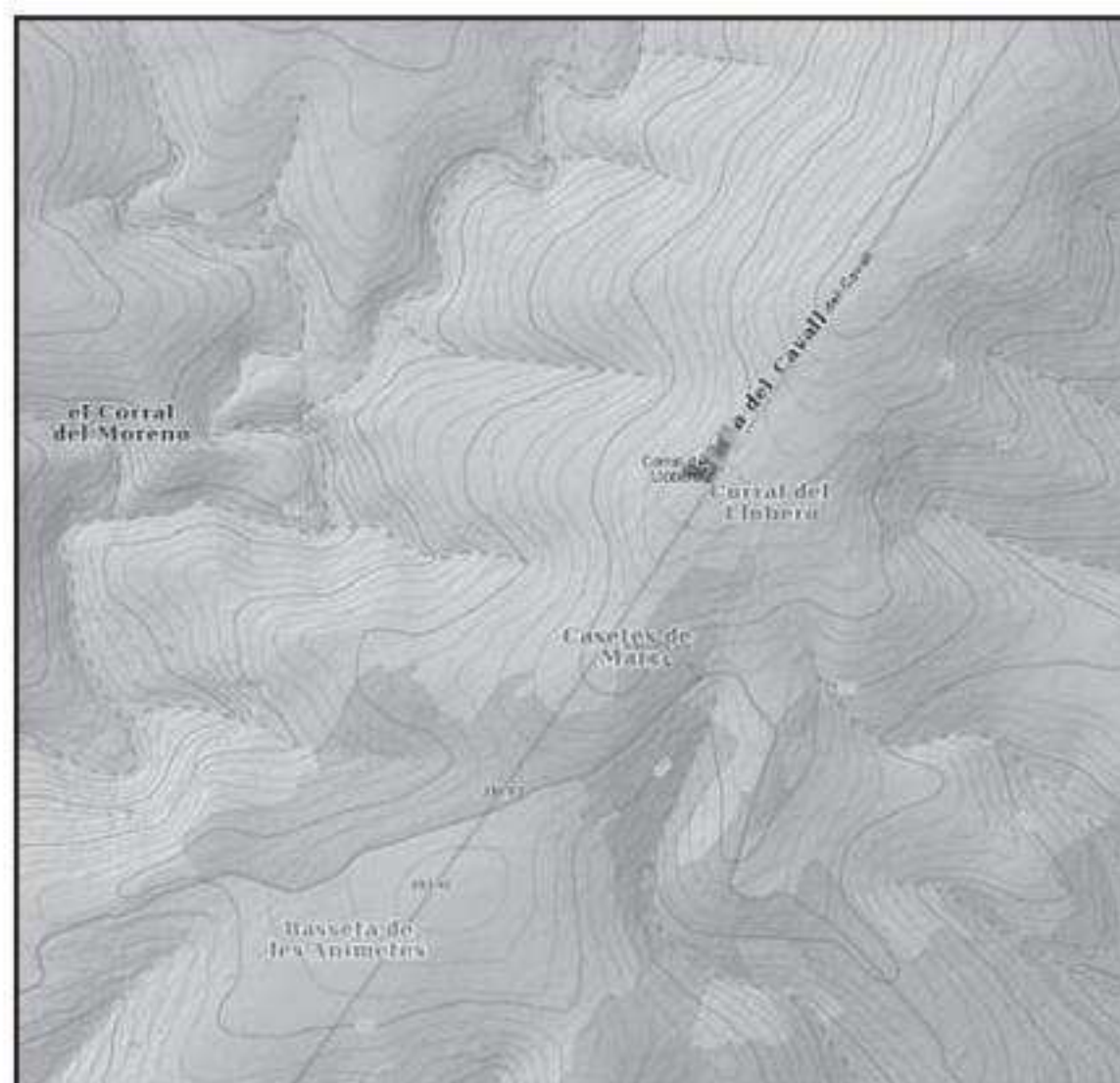
ALGUNES FITES DE LA TOPONIMIA LOCAL I DELS POBLES VEÏNS

Si fem una recerca per la toponímia i busquem paraules amb un significat etimològic relacionat amb el llop en trobem realment ben poques. Dos topònims figuren dins la cartografia oficial. El primer pertany al terme d'Alcalà i està localitzat al límit nord-oest a la partida del Vadànxer i que figura

amb el nom de **Corral del Llobero**. El segon, és una partida que està localitzada al mateix costat de la nomenada com a Almedíxer i que pertany ja al terme de les Coves de Vinromà, amb el nom de **Cantallops** i situada a l'extrem sud-oest del terme d'Alcalà.

El més interessant i l'únic que he pogut localitzar però que no apareix en la cartografia oficial, procedeix de la tradició oral. És una xicoteta cova o cau, situada a la ratlla o límit amb el terme de les Coves a la rambla del Vadànxer, nomenada pels caçadors més vells del municipi com el **Cau de la Lloba o la Llobatera**⁴, ben prop de l'anterior nomenat Corral del Llobero.

L'HERÈNCIA CULTURAL DELS PARES FRANCISCANS

La presència dels pares Franciscans ha format part de la vida de la població d'Alcalà al llarg de més de dos segles. L'any 1746 es va constituir el primer hospici de l'Orde Franciscana a aquesta vila fins que varen abandonar la població el 25 d'octubre de 1971.

Al llarg de tots dos segles els franciscans varen formar part indissoluble de la vida religiosa, cultural i social dels veïns d'Alcalà i pobles de les rodalies. La seva petjada, tot i que encara és ben viva en la memòria dels veïns, es va apagant, cada vegada més, amb la desaparició dels més majors que recorden amb nostàlgia els predicaments, ensenyances i vivències que ens varen deixar els pares franciscans.

La tasca evangelitzadora dels franciscans entre una població analfabeta, empobrida, rural i supersticiosa és plena de recursos de tot tipus. La vida de sant Francesc està plena d'anècdotes i històries que contades de forma amena s'han utilitzat per transmetre la seua doctrina i per damunt de tot els valors que predicà sant Francesc (esperit de pobresa i devoció pels animals).

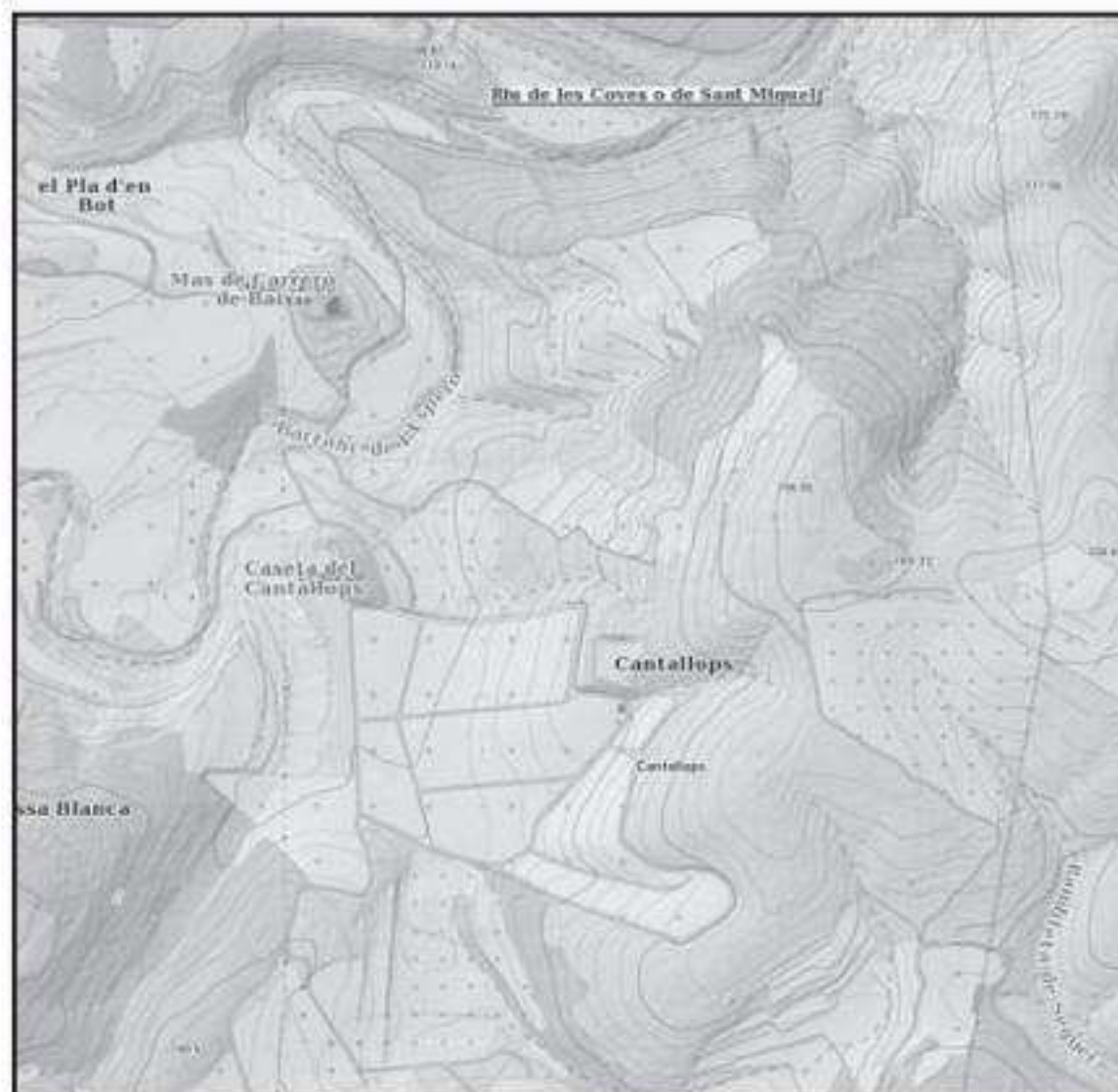
Una de les històries més conegudes de la vida de sant Francesc és la pacificació del llop de Gubbio. Aquesta història és utilitzada com a metàfora de les ensenyances del Pare. Tot i que té interpretacions de tot tipus sant Francesc aconseguí que el ferotge llop que atemoritzava la població italiana de Gubbio fóra pacificat pel pare i a partir d'aquest moment guarde a les persones i no els faça cap mal. A canvi, els homes hauran de proporcionar-li menjar i respectar-lo. Tot aquell que no seguisca les regles acordades, entre els dos, serà atacat i devorat pel llop.

Fins fa ben poc els xiquets i les xiquetes passaven la major part del seu temps lliure jugant pels carrers i extraradis del poble sense cap tipus de vigilància. Alguns s'aventuraven a anar més enllà i s'allargaven una mica més en paratges poc vigilats i lluny dels ulls dels majors, amb el consegüent perill que els ocorreguera alguna cosa o sofriren algun contratemps, o trobar-se amb un llop famolenc com el que va atemoritzar a la comarca dels Ports i que hem referit abans.

Hi ha una curiosa cobla que era recitada pels pares i mares als xiquets i que deia el següent:

*"Oració tocada,
nena retirada,
la que no s'arretirà
el llop se la menjarà"*⁵

La referència a l'oració té a vore amb l'ofici franciscà i l'oració de vespres que era recitada al fer-se fosc i que es feia anunciar a l'antic convent

dels Franciscans amb el toc de la campana de l'església que podia escoltar-se per tots els barris del poble d'Alcalà. Aquest era el senyal que tots els xiquets tenien quant es feia fosc per tornar a retiro cap a casa.

Pot ser aquesta cobla de la tradició oral recuperada i alguns dels topònims als quals hem fet referència de llocs remots, abandonats i poc concorreguts del terme resumeixen ben bé tot allò que hem contat en aquest breu article: *El llop podrà, tal vegada, ser eliminat del seu àmbit natural per l'home, però a aquest li serà molt més difícil desterrar-lo del món de la imaginació*⁶.

Sant Francesc i el llop de Gubbio

NOTES:

¹ "El llop blanc dels Ports. Noves dades d'uns anys tràgics" per Josep Maria Massip Gibert. Revista *Mètode* 78, Estiu 2013. Universitat de València. Al *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, dels mesos de març i abril del 1908: El lobo blanco de los Puertos de Beceite.- Marín y Vidal, hablando de Peñarroya en su libro *La Provincia de Teruel*, pág. 147, dice: "El año 1835 apareció en los

puertos de Beceite una hiena á la que las gentes bautizaron con el nombre de El lobo blanco que fué por espacio de varios años el terror de todos los pueblos próximos á la referida sierra.

² Manuel Rosas Artola: "Noticia de la Caça de llops (Canis lupus L.) a la comarca del Baix Maestrat durant el segles XVI-XVII (1568-1609)". Centro de Estudios del Maestrazgo. Butlletí núm. 76, Julio-Diciembre, 2006. Pàgines 69- 77.

³ Desconeixem la situació dels llops al Baix Maestrat al llarg dels segles XVII, XVIII i primera meitat del segle XIX (1609-1855)...Bernardo Mundina ja no ressenya cap captura de llops al Baix Maestrat quant l'any 1873 publica la seua Història, Geografía y Estadística de la Provincia de Castellón. Manuel Rosas Artola: "Notícia de la Caça de llops (Canis lupus L.)...", CEM, sic, pàgina 75.

⁴ Informant Manuel Ebrí Lavernia.

⁵ Informant Amparo Sanz Pauner.

⁶ "La sombra del lobo. Harro Gorgojo" de Manuel Angel. Publicat l'any 1998 en la Revista de Folklore, número 207.

Convent dels Pares franciscans a Alcalà de Xivert

**Rafael
Segarra
Calduch**

**Plaza de la Iglesia, 8-A
12570 ALCALÀ DE XIVERT
Tel. 964 410 192**

**Blasco Ibáñez, 3-local 5
12579 ALCOSSEBRE
Tel. 667 936 719**

P I T A R C H C.B.
P L A N C H I S T E R Í A Y P I N T U R A

Avenida Marruecos, 13 • Tel. y Fax 964 410 277 • 12570 ALCALÀ DE XIVERT

**COL·LABORA FENT-TE SOCI/A DE
L'ASSOCIACIÓ D'AMICS DE MAINHARDT**

12 €

